

Sociolingvistikken og (sprog)politikken
Moralske tanker om det danske sprogsamfund

Kristiansen, Tore

Published in:
Danske Talesprog

Publication date:
2010

Document version
Peer-review version

Citation for published version (APA):
Kristiansen, T. (2010). Sociolingvistikken og (sprog)politikken: Moralske tanker om det danske sprogsamfund. *Danske Talesprog*, 10, 1-33.

Sociolingvistikken og (sprog)politikken.

Moralske tanker om det danske sprogsamfund

Af TORE KRISTIANSEN

Artiklen er min tiltrædelsesforelæsning som professor i sociolingvistik ved Københavns Universitet, afholdt 2. november 2010 (tiltrædelsen var per 1. maj 2010). Forelæsningen var inddelt i følgende otte afsnit:

1. Om at være 'professor i sociolingvistik' – af navn – og af gavn (eller: sociolingvistikens institutionelle situation i Danmark)
2. Sociolingvistikken og sprogpolitikken
3. Sociolingvistikken og det danske sprogsamfund 1960 – 1980
4. Ekskurs om Holberg og det danske sprogsamfund omkring 1700
5. Intet oprør mod standardsprogsideologien (CUR-høringen 1980)
6. Klagetraditionen retter skytset mod moderne københavnsk
7. De unges sprogideologi i dag (DGCSS' empiriske undersøgelser)
8. Sociolingvistikens sprogpoltiske morale

1 Om at være 'professor i sociolingvistik' – af navn – og af gavn **(eller: sociolingvistikens institutionelle situation i Danmark)**

Tore Kristiansen er den første sprogforsker i Danmark, som kan kalde sig professor i sociolingvistik. Og så er han den første nordmand siden Ludvig Holberg, der bliver professor i dansk.

Sådan stod det på fakultetets hjemmeside i maj i år. Der er en række både eksplicite og implicite påstande involveret her, og det er muligt at ingen af dem er direkte forkerte, men under alle omstændigheder har vi med sandheder at gøre der kan trænge til modifikation.

Det er muligt at jeg er den første professor i sociolingvistik af navn, men så sandelig ikke af gavn. Det er et interessant træk ved dansk sprogforskning at meget af den har været forholdsvis sociolingvistisk i sin orientering helt siden sociolingvistikens fremkomst og det mere generelle gennemslag for sociologiske synsmåder i de humanistiske discipliner i 1960'erne. Hvis man ikke før har haft professorer i sociolingvistik i Danmark, er det ikke fordi man ikke har haft

sociolingvister, men fordi man siden opgøret med professorvældet den gang har været meget tilbageholdende ikke bare med at oprette nye professorater, men også med at besætte gamle når de blev ledige.

Disse sider ved sociolingvistikens situation i Danmark, såvel den faglige side som den institutionelle, har jeg været med til at påpege før. Det har jeg gjort til dels sammen med kollega Jens Normann Jørgensen (Kristiansen & Jørgensen 1998), til dels sammen med nu pensionerede kollega Inge Lise Pedersen (Kristiansen & Pedersen 2006). Når jeg nævner dem her, er det ikke fordi jeg skal trætte med hvad vi i fællesskab har skrevet om disse ting, men fordi Jens og Inge Lise hver især er af de bedste eksempler der kan findes til at illustrere pointen.

Hvad Jens angår, er han den ene af Københavns Universitets kun tre professorer i dansk sprog.¹ Af navn er han professor i 'dansk som andetsprog'. Han er professor i de 'tosprogede'; og jeg skulle hilse og sige at dét kan man dårligt være uden også at være professor – af gavn – i sociolingvistik. Det gælder ikke kun i den forstand at området er sprogpolitisk yderst aktuelt for ikke at sige betændt, men også i den forstand at de samfundsændringer som de 'tosprogede' er en slags eksponenter for, medfører at sammenhængen mellem sprog og samfund sættes i relief og teoretiseres på en ny måde: De 'tosprogede' taler hverken et eller to eller flere sprog. De *sproger*. Dvs. at de i deres sprogbrug (sprogning) inddrager de sprogtræk de har brug for, ganske uafhængigt af om trækkene fra en traditionel synsvinkel hører til forskellige sprog. Sprog kan ikke tælles, pointerer Jens i sin nys forsvarede disputats med titlen *Languaging* (Jørgensen 2008/2010). Vi er alle sprogere, men at det forholder sig sådan, er blevet anderledes iørefaldende blandt de unge der vokser op i de multikulturelle miljøer i vor tids storbyer.

Hvad Inge Lise angår, er jeg glad for at mit og Holbergs fødeland har en anden professorpolitik end vi har i Danmark, sådan at hun kunne blive såkaldt professor II i Tromsø i nogle af de mange år hvor hun burde have været Københavns Universitets professor i dialektologi og/eller sociolingvistik. Jeg ved ikke hvad slags professor Inge Lise var af navn i Tromsø, men jeg ved at hun af gavn var professor i sociolingvistik. Til Inge Lises 70-årsdag i fjor udgav vi en bog med et udvalg af hendes arbejder der dokumenterer hendes monumentale rolle – så sandelig af professoral art – i udviklingen af dansk dialektforskning *Fra folkemål til multietnolekt* (Pedersen 2009).

Eksemplet over dem alle på den pointe jeg forsøger at illustrere, er naturligvis danskprofessor Frans Gregersen ved Københavns Universitet. Som bekendt er

¹ De tre er: Frans Gregersen, Jens Normann Jørgensen, Hanne Ruus

Frans' disputats af videnskabshistorisk art og analyserer strukturalismens udvikling og dominans i europæisk og dansk sprogvidenskab i første halvdel af det 20. århundrede. Men i sidste ende – og dybest set – er det en 'OSG-tekst', en tekst 'omkring sprogvidenskabens grundlæggelse', omkring skabelsen af en sprogvidenskab der tager udgangspunkt i sprogets samfundsmæssighed, i sprogets sociale forankring, og ikke i dets indre struktur. Er det muligt at skabe en sådan sprogvidenskab? Det er det spørgsmål, og den udfordring, der gemmer sig i afhandlingens titel *Sociolingvistikens (u)mulighed* (Gregersen 1991): Er sociolingvistikken mulig? Eller er den umulig? Herfra hvor vi står, på skuldrene af strukturalismen, og nedsænket i dens sprogsyn til langt op over ørerne?

Afhandlingen gav os sociolingvistikken som utopi. Frans skrev den i sidste halvdel af 1980'erne, samtidig med at han, sammen med Inge Lise, ledede Projekt Bysociolingvistik (Gregersen & Pedersen 1991). Da jeg to årtier senere var med til at redigere et udvalg af Frans' skrifter til hans 60-årsdag, var jeg ikke i tvivl om at titlen skulle være *Københavnsk sociolingvistik* (Gregersen 2009). Jeg er heller ikke i tvivl om at Danmarks førende professor i sociolingvistik – af gavn – er direktøren for Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier (DGCSS).

Når jeg har villet nævne Frans, Inge Lise og Jens her, er det ikke kun fordi de er disse fremragende eksempler på sprogforskere i Danmark der er professorer i sociolingvistik af gavn om ikke af navn. Det er også fordi det er mig magtpåliggende i denne sammenhæng at sige dem tak for det samarbejde vi har haft gennem flere årtier, og for deres aldrig svigtende støtte. De bærer alle tre et betydeligt ansvar for at nærværende nordmand blev Danmarks første professor i sociolingvistik, af navn. At se til at det ikke bliver dem et tungt ansvar at bære, er naturligvis mit ansvar alene.

Selv om man nok har været generelt tilbageholdende med at udnævne professorer, ville listen over personer der kan kaldes professorer i sociolingvistik, af gavn, nemt kunne forlænges. Men dét i sig selv er ingen pointe her. Dog vil jeg gerne nævne Mogens Baumann Larsen, som døde i 2001, og som skrev den første *Introduktion til sociolingvistikken* i det fjerde nummer af Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori, i 1972 (Baumann Larsen 1972). Baumann Larsen var professor i dansk ved Aalborg universitetscenter fra 1975, men var samtidig sociolingvist af samme skuffe som mig selv, med speciel interesse for de socialpsykologiske mekanismer der ligger til grund for udviklingen af styrkeforholdet mellem dialekter og standardsprog (se Baumann Larsen 1974). Vi talte en hel del sammen om disse emner i første halvdel af 1990'erne, hvor vi gentagne gange mødtes over de store bunker af bachelor-opgaver i sprog – idet han da var gået af

som professor men fungerede som censor. Det betød ikke så lidt for mig at han var ubetinget entusiastisk, ikke bare mht. min forskning i dansk sprogideologi og danskernes sprogholdninger, men også mht. mit kritiske engagement i dansk sprogpolitisk debat. Hvad jeg 'havde gang i', lå for ham at se i umiddelbar forlængelse af hvad der havde været perspektivet i hans eget virke.

2 Sociolingvistikken og (sprog)politikken

Hvad er det så jeg 'har gang i'? Og hvad er det for et perspektiv der er tale om? Eller mere generelt formuleret: Hvad er det sociolingvistikken 'har gang i'? Hvad er dens perspektiv?

En lille rettelse kan være et godt sted at begynde. Da Københavns Universitets Afdeling for Dialektforskning i 2009 fejrede sit 100-årsjubilæum, blev der udgivet en bog (Gudiksen m.fl. 2009) hvor jeg bidrog med en fortælling om hvordan min indre nordmand har gjort mig til dansk dialektforsker (Kristiansen 2009). Jeg refererede noget min lærer fra lingvistikstudiet, Una Canger, havde fortalt mig kort forinden. (Altid tak også til Una, et andet fremragende eksempel på en dansk sociolingvist af gavn – som burde have været professor af navn). Det var ikke noget jeg selv huskede, og jeg skrev at Una var blevet forbavset da jeg under den obligatoriske runde om hvorfor vi ville studere lingvistik, den gang i 1974 svarede at det var fordi jeg var interesseret i sprogpolitik.

Men det var ikke dét Una havde sagt at jeg svarede, har hun senere fortalt mig. Det jeg med største selvfølgelighed svarede, og som havde forbavset hende, var at jeg ville studere lingvistik fordi jeg var interesseret i politik. Ikke sprogpolitik, bare politik, ret og slet.

Nu gør det i min begrebsverden ikke den store forskel om man siger det ene eller det andet. Politik handler om hvordan man skaber et godt samfund – og sprogpolitik er en underafdeling der handler om hvordan man skaber et godt samfund på sprogområdet, et godt sprogsamfund. Men rettelsen er vigtig i den udstrækning folk flest *ikke* associerer begrebet sprogpolitik med væsentlige samfundsproblemer, men snarere med diskussioner af typen 'for eller imod majonæse', 'for eller imod nyt komma'.

Selvfølgelig var det politik jeg havde sagt. Selvfølgelig læste jeg lingvistik fordi jeg var interesseret i politik. Når jeg mere end 30 år senere tydeligvis ikke opfattede at Unas pointe lå i ordet 'politik' og derfor kom til at skrive 'sprogpolitik', var det i hvert fald ikke fordi jeg ikke vil stå ved at det var sådan jeg så det.

Jeg ser det stadig sådan: Mit engagement i sprogvidenskaben udspringer af, og holdes oppe af, en grundlæggende interesse for hvordan samfundet behandler de mange slags sprogbrugere og deres sprogbrug. Det er en politisk interesse for

hvordan tilstanden er, og bør være, på det sproglige område i samfundet. Sprogpolitik handler om væsentlige samfundsproblemer, om sprogets plads og rolle i kampen for et godt liv.

Den generelle pointe er at dette har med sociolingvistikken som disciplin at gøre, både hvad angår dens udspring og dens videre udvikling. Når grundlaget er sprogets samfundsmæssighed, ligger det i sagens natur at sociolingvistikken som forskningsdisciplin må være politisk. Det er således ingen tilfældighed at sociolingvistikken opstod på vestlige universiteter i 1960'erne og 1970'erne – det vil sige i en periode hvor det var almindeligt på universiteterne at se det meste og måske alt i et politisk perspektiv.

3 Sociolingvistikken og det danske sprogsamfund 1960–1980

Samfundsudviklingen i årene 1960–1980 var skelsættende på måder der i højeste grad indebar sprogpoltiske problemstillinger af væsentlig samfundspolitisk betydning. Samfundsændringerne drejede sig om *geografisk og social mobilitet* – og kan specificeres videre til at handle om...

- urbanisering af befolkningen, såvel fysisk som mentalt (flere og flere 'flytter til byen', og 'byen flytter på landet')
- mobilisering af 'arbejdskraftreserverne'
- inddragelse af kvinderne på arbejdsmarkedet
- institutionalisering af barndommen (flere og flere tilbringer dagen i vuggestuer og børnehaver)
- krav til arbejdskraftens kvalifikationer og fleksibilitet (flere og flere går længere og længere i skole; man taler om 'uddannelseseksplosion' og efterhånden 'livslang læring')
- udvikling af en ny national offentlighed i og med udbredelsen af tv-mediet

Sådanne radikale samfundsændringer måtte med nødvendighed sætte behandlingen af den sproglige norm-og-variationsproblematik på den (sprog)politiske dagsorden.

Opgøret med tidligere tiders såkaldt 'sorte skole' var begyndt med Folkeskoleloven af 1958, som afskaffede forskelsbehandlingen af elever i hhv. by og på land, samt den tilhørende Blå Betænkning fra 1960. På sprogområdet introduceredes og udvikledes de synspunkter som Paul Diderichsen (danskprofessor ved Københavns Universitet 1949–1964) fremmede i de pædagogiske miljøer i 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne, og som blev gjort mere alment og direkte tilgængelige ved den posthume udgivelse af bogen *Sprogsyn og sproglig op-*

dragelse i 1968 (Diderichsen 1968). Sprogpædagogikken tog nu udgangspunkt i den mangfoldige sproglige virkelighed, hvor 'dansk er mange ting' (Erik Hansen), 'læsning er mange ting' (Mogens Jansen), 'tekster er mange ting' (Hans Jørgen Schiødt) – samtidig med at der udformedes en ideologi om at samfundet og den enkelte kommunikativt har behov for et 'normalsprog' eller 'fællessprog' ud over alle særsprog og gruppesprog. "*Godt og daarligt sprog*" (Diderichsen 1965 [1947]) var ikke længere et spørgsmål om 'pænt' versus 'grimt' sprog, eller om 'dannet' versus 'vulgært' sprog – men om 'hensigtsmæssig, situationstilpasset sprogbrug'.

Som modstykke til tidligere tiders æstetiserende og moraliserende diskurser var der en klar sociolingvistisk grundtone i denne nytænkning omkring sproglig norm-og-variation. Den så imidlertid ikke sig selv som sociolingvistisk, og blev heller ikke opfattet sådan.

Betegnelsen *sociolingvistik* var fra og med dens introduktion i de pædagogiske miljøer i begyndelsen af 1970'erne nærmest synonym med den *kode teori* som var udviklet af den engelske uddannelsessociolog Basil Bernstein. Kodeteoriens basale påstand var at arbejderklassen og middelklassen behersker hhv. en restringeret (begrænset) og en elaboreret (udvidet) sprogkode – og at skolen ved at anvende den elaborerede kode favoriserer middelklassens børn. Bernsteins formål var at påvise dette og påvirke skolen til at tage hensyn til det. Hvis arbejderklassens børn skulle have muligheder for at 'bryde den sociale arv', så måtte skolen arbejde på at ændre sit eget forhold til børnenes sprog i stedet for at arbejde på at ændre børnenes sprog.

Den samme problemstilling blev i USA på samme tid udsat for teori og praksis – de såkaldte head start-programmer – der havde det omvendte formål: at hjælpe (sorte) børn med så tidligt som muligt at ændre deres sprog, som en 'tyvstart' på uddannelsesvejen til et godt liv (se Gregersen m.fl. 1974).

Ganske uafhængigt af hvad formålet var – ændre skolens forhold til børnenes sprog eller ændre børnenes sprog – var disse teorier og programmer baseret på en forståelse af den involverede sproglige norm-og-variationsproblematik som i høj grad kunne diskuteres, og kritiseres. Det blev den da også.

Dansk sociolingvistik voksede frem netop som solid, empiribaseret og lingvistisk kvalificeret kritik af den tænkning omkring sprog og skole der kom fra UK og USA (Projekt Skolesprog 1979). Teoretisk tilsluttede man sig den tænkning om sprogundervisning der udvikledes især i BRD (Vesttyskland), og hvor perspektivet var 'frigørende', eksplicit 'emancipatorisk' (Gutt und Salffner 1971, 1975). For enden af 1970'erne kunne Hermann og Gregersen (1978:146) fastslå

at ”sociolingvistik for mange er lig med kritik af uddannelsessystemet for at være klassespecifikt”.

Ud over den sociolingvistik der var kendt under overskrifter som ’Bernstein-kritik’ og ’emancipatorisk sprogskoling’, udviklede der sig en omfattende samfundsorienteret beskæftigelse med sprog under overskriften ’pragmatisk analyse’. Pragmatisk analyse var sprogbrugsanalyse med et ideologikritisk sigte. Formålet var at vise (afsløre) hvordan sproget bruges til at befæste de eksisterende magtstrukturer. Kravet var at forskningen skulle undsige folkets fjender og tjene folket. Den tyvepunkts programerklæring Niels Erik Wille og Peter Harms Larsen i 1970 opstillede i deres *Introduktion til pragmatik og pragmatisk analyse* (NyS 2, 1970), afsluttedes således med at fastslå at (fra genoptryk i NyS 9, 1978: 104):

19. Der er ikke brug for sproglige formyndere
20. Sprogforskeren må deltage i frigørelsen af folket

Op gennem 70’erne var den sproglige side af danskfaget for mange og måske de fleste lig med pragmatisk analyse. Og efter sigende blev der ikke sagt meget om sprog, og det der blev sagt, var ikke altid for klogt.

I sin fortælling om tilstandene dengang har tidligere danskprofessor ved Københavns Universitet, Erik Hansen, udødeliggjort skræk-eksemplet om hvordan man kunne skrive sprogligt speciale om *Lystfiskeren i det kapitalistiske samfund*. Eksemplet føres i marken også i årets erindringsbog af Jørn Lund (Lund 2010: 50), der den gang underviste på danskfaget på Københavns Universitet, og senere blev danskprofessor ved Danmarks Lærerhøjskole. Det er muligt at specialet om lystfiskeri under kapitalismen fortjener sin status som skræk-eksempel (det burde om muligt tjekkes), men titlen i sig selv udelukker titlen jo ikke at der kan være tale om en yderst kvalificeret – tekstbaseret, sproglig – analyse af lystfiskeriets sociale funktioner.

Som man ville udtrykke det i dag, så ’konstrueres’ forskellige former for social praksis (så som lystfiskeri) i en eller anden form for sprogbrug (fx et set udvalgte tekster). Analyser af hvordan dette sker, har altid været en central analysetilgang for forskning der bygger på sprogets samfundsmæssighed. Traditionen lever videre i bedste velgående, til dels under betegnelsen ’pragmatik’ (pragmatics), men måske især under betegnelser som ’samtaleanalyse’ og ’diskursanalyse’, og mere specifikt ’kritisk diskursanalyse’ (Critical Discourse Analysis, CDA).

Ganske uafhængigt af spørgsmålet om disciplinbetegnelser og kvaliteten af de udførte analyser, er pointen her at understrege at vi har en stærk dansk tradition for forskning i *sprog som social praksis* – og at denne forskning i høj grad har været drevet af en *samfundspolitisk frigørende interesse*.

Men hvad så når sprog ikke ansues som social praksis? Hvad med når det drejer sig om *fonetik og grammatik*? Så er det vel helt i skoven at politisere?

Uanset hvad jeg havde læst i 1974, ville jeg sikkert med største selvfølgelighed have svaret at det var fordi jeg var interesseret i politik. Men det var altså alligevel ikke mere almindeligt på lingvistikstudiet end at Una blev forbavset. Det var ikke normalt at interessere sig for fonetik og grammatik fordi man var interesseret i politik. Jeg tror dog ikke at Una reagerede negativt på min begrundelse den gang. Og når hun nævnte det for mig disse mange år senere, ved jeg at det skete i en positiv ånd, og ikke fordi hun som frontkæmperne i dagens værdikamp, i vor tids politisering, mener at politiseringen fra den gang er noget man skal stå skoleret for.

Vi kan hurtigt blive enige om at politisering, uanset retning, kan tage forkastelige former. Det vil utvivlsomt være sværere at blive enige om hvor grænserne for det politiske går. Hvornår er det meningsfuldt, hvornår ikke, at spørge hvilke samfundsmæssige interesser man tjener ved at forske i tingene på den ene eller den anden måde? Når fokus er på den sociale ideologi og praksis der 'konstrueres' i og med den analyserede sprogbrug, ligger det i sagens natur at sprogbrugsanalytikeren interesserer sig for at afdække de sociale interesser der er i spil. Svaret er mindre oplagt når fokus er på fonetik og grammatik.

Jørn Lund kunne ikke lide politiseringen på universitetet i 70'erne. Det fremgår med al ønskelig tydelighed af erindringsbogen. Som skræk-eksempel på den form for faglige legitimeringskrav der herskede i tiden, fortæller han om "en dygtig universitetsstuderende med talent for moderne dansk sprog" der henvendte sig til ham efter en fonetiktime på universitetet med følgende spørgsmål:

"Hvordan kan vi forsvare, at vi arbejder med grammatik og fonetik? Det gavner ikke arbejdernes kamp mod kapitalen". (Lund 2010:99)

Det var dumt sagt af den studerende, hvis det vitterligt var det hun sagde (det fremgår at det drejer sig om en *hun*, og at hun senere – uha – blev professor). Når det var dumt sagt, er det fordi fagkritikken – som var betegnelsen for de studerendes generelle tilgang til fagene – jo ikke gik ud på at hævde at der er fagdiscipliner, som fx grammatik og fonetik, der *i sig selv* er af en sådan art at de

ikke kan gavne arbejdernes kamp mod kapitalen. Fagkritikkens pointe var tværtimod at intet fagligt virke, hvad enten det drejer sig om forskning eller undervisning, kan siges at være hævet over interesse modsætninger i samfundet. Det måtte man gøre sig klart, og så måtte man tage stilling til hvor man stod, og eventuelt være med til at udvikle en anden tilgang til faget.

Så jeg vil antage at det den studerende sagde, eller i hvert fald meningen med det, var at man på universitetet beskæftigede sig med grammatik og fonetik *på en måde* der ikke gavnede arbejdernes kamp mod kapitalen. Og det havde den studerende ret i. Det var langt fra dumt sagt.

Det leverer Lund selv den bedst tænkelige evidens for et andet sted i sin erindringsbog, hvor han fortæller om hvordan han midt i 1960'erne gik til undervisning på Københavns Universitet, i metrik og foredragslære, hos professor Arthur Arnholtz:

"Vil herren i den grønne sweater læse næste tekst op tak?" Og så begyndte den grønne herre at læse op; det var en flammende tale af Goldsmidt, holdt i Rom i anledning af Henrik Wergelands død, og den begyndte med ordene: "I danske skandinaver!". Længere nåede min studiekammerat ikke, før professoren afbrød: "Holdt! Deres udtale er vulgær! Ja, jeg mener ikke noget negativt med det, men De siger jo nærmest æ i *danske* og *skandinaver*. Hør her, hvordan det skal lyde." Og så måtte den unge mand adskillige gange forsøge at ramme Arthur Arnholtz' a-kvaliteter, og selvfølgelig gik det ikke. Den grønne herre, som efterhånden var rød i hovedet, kom selvfølgelig til at overdrive, og så måtte professoren gribe ind igen: "Holdt! Jeg beder Dem ikke om at bruge "teater-a'er". Efter ti minutters eksercits fik studenten lov til at gå videre i teksten. I næste time udeblev han. (Lund 2010:36–37)

Det er mit indtryk at tilsvarende vidnesbyrd kan leveres af stort set enhver der studerede humanistiske fag ved Københavns Universitet i 1950'erne og 1960'erne. Forfatteren Hans-Jørgen Nielsen skrev en nærmest enslydende fortælling i et læserbrev i *Information* i 1985 (se Kristiansen 2005:183). Som nyindskreven danskstuderende i begyndelsen af 60'erne blev han som Amager-dreng sendt til specialundervisning for at lære at sige "Blunder i danske bøgeskove" på korrekt rigsmålsk (som han kalder det). Men Amager blev stikkende i halsen på ham, så han løb væk for aldrig at vende tilbage. I læserbrevet formulerer Nielsen moralen som følger:

Sådan gik det op for mig, at sociale grænser også er sproggrænser. At bestemte mennesker også brugte sproget til at føre klassekamp mod mig om retten til besiddelse af vores fælles modersmål.

Klassekampperspektivet på denne universitetsindsats for det 'pæne' sprog blev genopfrisket for nylig i et avisinterview med historikeren Søren Mørch:

Da jeg begyndte på universitetet dengang i 1950'erne, før studenteroprørets tid, var institutionen en fortidslevning, en slags arbejdende museum. Som humanistisk studerende tilhørte man pr. definition et borgerskab, som allerede dengang virkede fortidigt, omgivet af en duft af lavendler. Hvis man talte påfaldende københavnsk eller jysk, kunne man få det rettet af på et kursus for dialekttalende. (*Politiken* 17.7.2010)

Der er kamp om sproget. Selvfølgelig er der det. Det gælder også for sprogets udtryksside – for grammatikken og fonetikken. Der er kamp om hvad der er rigtigt og forkert, godt og dårligt, pænt og vulgært, og om hvem der skal have lov til at bestemme hvad der er hvad. Når forskelle i sprogbrug tilskrives sociale værdier, og 'værdihierarkiseres', sker det i kraft af socialpsykologiske processer der har med gruppe- og identitetsdannelse at gøre, og som formentlig tilhører menneskelivets grundvilkår. Kamp om sproget, sprogstrid, kan tage mange former, men striden som sådan findes i alle sprogsamfund. Der vil altid være strid om hvad der skal gælde som 'det bedste sprog'. Eller udtrykt i dagens konstruktivistiske diskurs: Forestillingen om 'det bedste sprog' er til konstant genforhandling.

Spørgsmålet er så hvordan det egentlig er gået med den 'forhandling' i det danske sprogsamfund? Og hvor står forhandlingerne i dag? Det skal vi se nærmere på. Men først en lille ekskurs til Holberg og det danske sprogsamfund omkring 1700.

4 Ekskurs om Holberg og det danske sprogsamfund omkring 1700

Den værdihierarkisering af sprog der afspejledes i sprogbrugen på Holbergs tid, er udødeliggjort i Christian Wilsters vers:

Hver mand, som med kløgt gik i lærdom til bund,
latin på papiret kun malte,
med fruene fransk, og tysk med sin hund
og dansk med sin tjener han talte.

Det satiriske vers står i digtet *Ludvig Holberg* der blev skrevet til 100-årsfejringen af Holbergs komedier i 1827 – dvs. i en tid hvor dansk sprog, både i skrift og tale, var accepteret som brugssprog på alle samfundsområder – en op-

vurdering der ikke mindst havde baggrund i Holbergs omfattende skribentvirksomhed inden for en bred vifte af fagområder.

Ud over at være komedieforfatter blev han jo professor inden for det ene fagområde efter det andet. At kalde Holberg professor i dansk er dog, ligesom for mit eget vedkommende, en sandhed med modifikationer. Så langt var opvurderingen af modersmålet nu heller ikke kommet i første halvdel af 1700-tallet at man havde en professor i det. (I parentes bemærket havde man nu heller ikke det i 1827; den første var N. M. Pedersen, udnævnt til professor i *nordiske sprog* i 1845). Holberg var i tur og orden professor i metafysik (1717–), eloquentia (1720–), og historie (1730–). Undervisningen i eloquentia, veltalenhed, havde vel at mærke intet med træning i de bedste danske vokalkvaliteter at gøre; den bestod i kurser i de klassiske latinske tekster.

Imidlertid var det sådan at de lærde faktisk var begyndt 'forhandlingerne' om hvor man fandt den bedste udgave af det *danske* sprog – allerede et par årtier før Holberg ankom som 18-årig nyudklækket student fra Bergen til København i 1702. Forhandlingerne gav ikke anledning til den store strid. Peter Syv og Henrik Gerner kunne nok skændes 'om man bedst skriver som man taler' eller 'om man bedst taler som man skriver'. Men som bidragsydere til den igangværende konstruktion af nationalstaten enedes de nemt om at det bedste sprog taltes på Sjælland, og nærmere bestemt af dem som, med Gerners ord, "endten er fødte i Hovedstaden, af ret Danske Forældre, eller oc er oplærde i Hovedstaden oc ved Akademiet".

Det er bemærkelsesværdigt at Holberg, så vidt mig bekendt, aldrig forholder sig til denne problemstilling. Han går ikke ind i 'forhandlingerne'. Når han i en enkelt af sine 'moraliske tanker' (fra 1744) forholder han sig til ideen om at tilpasse ortografien til udtalen, siger han som den fornuftens mand han er:

Det var at ønske, at alle Mennesker ikke talede uden hvad de tænkede, og ikke skrive uden hvad de talede; men at ville paa egen Haand reformere en Orthographie, som i nogle 100 Aar haver været udi Brug, er en daarlig Mands Arbeide: thi ligesom ingen fornuftig Mand klæder sig anderledes end alle Landets Indbyggere, saa taler og skriver han ej heller anderledes end andre.

Et lands alle indbyggere både klæder sig og taler ens. Udsagnet kan forekomme mærkeligt. Når Holberg i dag er den han er, er det jo ikke mindst fordi han i sine komedier var bedre end nogen anden til at observere og gengive tidens mangfoldige sprogbrug. Men Holberg interesserede sig tydeligvis kun for den sprogbrug der var farvet af fremmedsproglig indflydelse. Det var den han gjorde grin med.

Naturligvis vidste Holberg at landets alle indbyggere ikke talte ens, i dialektal forstand. Han var ikke født ”i Hovedstaden, af ret Danske Forældre”. Han var født og opvokset i Bergen (og blev i øvrigt tidligt forældreløs). Og selv om han kom til hovedstaden for at blive oplært ved ’Akademiet’ som 18-årig, i en alder hvor man måske stadig har noget af ungdommens sproglige fleksibilitet bevaret, så tilbragte han mange af de efterfølgende år på rejser og studieophold rundt i Europa. Jeg kom selv til København i en alder af 24 og har boet fast i Danmark lige siden. Det er ikke særlig sandsynligt at Holbergs sprog lød mere københavnsk end mit sprog gør. Det er tværtimod sandsynligt at det lød mere norsk.

Netop fordi Holbergs talesprog var et ikke-tema, for ham selv og alle andre i hans samtid, vides der ikke noget præcist om hvordan det lød. Det man ved, er at han, vistnok i 1712, blev taget for svensk spion og arresteret under en spadsere-tur ved Øresund. Det må jo have været fordi danskerne heller ikke den gang kunne høre forskel på svensk og norsk.

Når Holberg gjorde grin med den fremmedsproglige indflydelse, var det ikke fordi han var imod fremmedord, men fordi han var imod blær. Min pointe er at i så henseende, altså mht. social værditilskrivning, fandtes der tydeligvis ikke noget problem hvad den dialektale variation angik. Hvis der havde været et problem, ville det have fanget ikke bare komedieforfatterens opmærksomhed, det ville med garanti også have afstedkommet moralske tanker og epistler fra den fornuftsinspirerede moralist der så det som sin opgave at oplyse borgerne om alt mellem himmel og jord. (Det skal i den forbindelse lige nævnes at det ikke er Holberg der udstyrer Jeppe på Bjerget med sjællandsk dialekt; det er det en senere udviklet teatertradition der gør.) Selv om processen med at konstruere forestillingen om ’det bedste sprog’ nok så småt var i gang på Holbergs tid, kunne man godt tale som Holberg gjorde uden at man i ’Akademiet’ blev sendt på kursus i københavnsk veltalenhed.

Men *den* gik altså ikke i de første årtier efter Anden Verdenskrig. Da havde standardsprogsideologien – forestillingen om ’det bedste sprog’ – vokset sig meget stærk i det danske sprogsamfund. Da skulle de unge, alle dem der ikke havde fået det lært i skolen, indlede deres akademiske studier ved at gå til kurser i at ramme de bedste vokalkvaliteter. Indtil de gjorde oprør. Så lad os vende tilbage til oprørs tid.

5 Intet oprør mod standardsprogsideologien – CUR-høringen 1980

Når man som studerende opdager at nogen tager sig ret til at kategorisere ens eget sprog som ’ikke godt nok’, kan man enten løbe væk og udeblive – eller man kan tage kampen op og stille de fagkritiske spørgsmål. Jørn Lunds studerende

spurgte i tidens sprog, hvor den kraft der kunne skabe det gode samfund, hed arbejderklassen, og den kraft der stod i vejen, hed kapitalen. Hun havde valgt side og spurgte derfor: Hvordan kan vi arbejde med grammatik og fonetik så det ikke styrker kapitalens magt over arbejderne, men tværtimod gavner arbejderne kamp mod kapitalen? Det var som sagt ikke noget dumt spørgsmål. Det var et godt fagkritisk spørgsmål. Og det var godt at den slags spørgsmål fik afskaffet kurserne i københavnsk veltalenhed ved studierevisionen af danskfaget i 1970.

Kurserne havde interessant nok overlevet en studierevision i 1968. Det er interessant i den udstrækning det kan ses som et signal om at interessen for dialektal og sociolektal sprogbrugsvariation som samfundspolitisk problemstilling var minimal. Baggrunden for dét er i sig selv et omfattende og interessant emne, som jeg her må lade ligge. Lad mig blot sige følgende:

Alt tyder på at de traditionelle dialekter døde i løbet af de to tiår fra 1960 til 1980. Eller hvis man hellere vil, kan vi sige at dialekterne kom på katastrofekurs idet de gik over fra at være 'på retur' til at være det der i sprogdød-terminologien hedder 'moribunde' – dvs. at de ikke længere overførtes som brugssprog til børn og unge. Den norm-og-variationsproblematik der var involveret i den proces, blev af den sprogforskning der beskæftigede sig med den, beskrevet og forstået som relativt uproblematisk. Jørn Lund har udtrykt det sådan at 'forvandlingen fra dialektsamfund til fællessprogssamfund fandt sted med få menneskelige omkostninger' (kronik i *Politiken* 30.8.1983).

I de samme to tiår skulle uddannelsessystemet inddrage og kvalificere børn og unge fra socialt set langt bredere lag af befolkningen end tidligere. Den norm-og-variationsproblematik der var involveret i den proces, blev af den sprogforskning der beskæftigede sig med den, beskrevet og forstået som højst problematisk: Skolens middelklassesprog undertrykkede arbejderklassens børn. Men sprogskolingsfolkene anså de sociale værdier og vurderinger knyttet til sproglige udtryksforskelle for at være en "ydre sammenhæng" der var irrelevant i forhold til det langt vigtigere spørgsmål om "de indre sammenhænge mellem social baggrund, sprog og tænkning" (Hermann & Gregersen 1978:63f.).

Set i international sammenhæng var den manglende interesse for den socialpsykologi der omgiver sproglig udtryksvariation, ret speciel for dansk sociolinguistik. Uanset hvad forklaringen på den situation måtte være, så betød den at der ikke var nogen til at gribe chancen da Det centrale Uddannelsesråd (CUR) i 1980, på opdrag fra undervisningsminister Ritt Bjerregaard, mobiliserede alle relevante instanser til debat og høring med det eksplicite formål at udvikle en mål- og middelbestemmelse for modersmålsundervisningen de næste 15 år.

I CUR's udspil til høringen hed det:

Det er sandsynligt, at konklusionen af de samlede overvejelser vedrørende problemstillingen: 'Et sprog – mange sprog?' vil blive, at der ikke alene er behov for accept af de forskellige sprog og for en høj grad af sproglig tolerance, men for en *bevidst videreudvikling* af såvel klassespecifikke sprog som gruppesprog (unges, kvinders, osv.) og egnsprægede sprog. (CUR-bilag 345, 1979:15; min fremhævelse)

Hverken i den sprogpædagogiske tradition eller i de former for nytænkning der udvikledes i 60'erne og 70'erne, havde nogen nogensinde ment noget lignende. Så dette var et forbløffende udspil.

Alle svar var da også formet over samme læst: Godt nok skulle geografisk og socialt betinget sproglig variation respekteres og højagtes i skolen, *men...* eleverne skulle lære at tale og skrive et fællessprog – som nogle omtalte som 'korrekt dansk', andre som 'rigsdansk', og nogle tredje igen som ret og slet 'dansk'. For at tage bare et – men måske det vigtigste eksempel – så hed det i svaret fra *En arbejdsgruppe under "Uddannelsesrådet for Grundskolen m.v."*:

Modersmål er det, man har med hjemmefra. Ved modersmål forstår vi dialekt eller anden lokalt og socialt præget sprogbrug. Modersmålet bør agtes højt, også af skolen. [...] Skolen kan således ikke undervise i modersmål. Den kan undervise i dansk, og det er det den skal. Vi har i arbejdsgruppen lagt modersmålet på en hylde i en pæn mappe med ordene KÆRLIGHED og RESPEKT udenpå i skønskrift. (CUR Arbejdspapir nr. 4, 1981:19f.)

Det var der ikke noget nyt i. Eleverne havde altid skulle aflægge deres medbragte hjemmesprog når de trådte ind over skolestuens dørtærskel. Det nye i den ideologi der voksede sig stærk i løbet af 1960'erne og 70'erne og som udtrykkes så poetisk her, var at modersmålet, forstået som det medbragte hjemmesprog, nu blev lagt på hylden med påskrifter som 'kærlighed' og 'respekt' i stedet for mærkelapper som 'sjusk' og 'forfald'.

Ikke et eneste af de mange autoritative svar fulgte ideen i CURs udspil. I stedet talte man CUR midt imod og fremholdt at skolen skulle frigøre elverne ved at lære dem rigsdansk – klarest formuleret i svaret fra Dansk Sprognævn:

Men ret beset er rigssproget tværtimod først og fremmest middel til frigørelse, til sproglig kontakt med alle danske. Skolen bør fortsætte med at oplære eleverne i at kende og bruge rigssproget, og skolen bør have mod til at erkende, at ikke alle sprogformer er lige funktionsdygtige. At en smidig tolerance er påkrævet over for

den dialekt eller sociolekt, som eleverne eventuelt bringer med sig hjemmefra, det siger sig selv. (CUR Afsluttende redegørelse 1982:169f.)

I sin afsluttende redegørelse kunne CUR ikke gøre andet end at lande på Dansk Sprognævns opfattelse af mod og erkende rigsdanskens større funktionsdygtighed – dog ikke helt uden at slå sig i tøjret ved at vende tilbage til sin oprindelige ide for en kort bemærkning: ”den høje prioritering af rigsdansk gør det vanskeligt samtidigt at udvikle ’særsprog’, og de værdier, der ligger i disse, udnyttes derfor ikke tilstrækkeligt” (CUR Afsluttende redegørelse 1982:31).

Det korte af det lange er at staten, ved undervisningsministeren og hendes Centrale Uddannelsesråd, inviterede alle sprogsamfundets vigtige instanser til diskussion om hvordan man skulle agere de næste 15 år for bedst at styrke den sproglige mangfoldighed – og at ingen tog handsken op. Ingen var tydeligvis interesseret i en sådan diskussion, eller også var man ikke ’gearet’ til at tage den. Det gjaldt ikke mindst den sprogforskning der på forskelligt vis beskæftigede sig med norm-og-variationsproblematikken. Men der var andre kræfter der var kampberedte.

6 Klagetraditionen retter skytset mod moderne københavnsk

Det væsentlige spørgsmål om et sprogsamfunds behandling af norm-og-variationsproblematikken handler om ’brugsrettigheder’ i det offentlige rum, i samfundets forskellige institutioner. Der er en stærk, formentlig uopløselig, forbindelse mellem sproglige brugsrettigheder og sprogholdninger. Det er utilstede- ligt at bande i kirken, at tale dialekt i skolestuen, at præsentere tv-avisen på bornholmsk, på sjællandsk, på fynsk, på jysk, på københavnsk...

Lad os stoppe ved københavnsk, for det fællessprogssamfund der erstatter dialektsamfundet, taler københavnsk (som påvist og argumenteret af Brink & Lund 1975, og bekræftet af alle senere variationslingvistiske undersøgelser).

Hvis vi med Brink og Lund kalder variationen i københavnsk, som det tales i København, for *høj-københavnsk* versus *lav-københavnsk*, er det ikke høj-københavnsk der tænkes på når tv-avisen ikke må præsenteres på københavnsk, for høj-københavnsk er det der i almindelig dagligtale kaldes *rigsdansk* – den sprogbrug der er almindeligt tilstede i det offentlige rum, det man er vant til at høre og ’naturligt’ forventer, og derfor oplever som ’neutralt’. *Københavnsk* er navnet på den københavnske arbejderklasses sprog, den københavnske dialekt om man vil, Brink og Lunds lav-københavnsk. Det er træk fra dén form for københavnsk der ikke egner sig i tv-avisen. Kan man mene.

Og det mener man så, ikke mindst i avisernes læserbrevsspalter – i den form for ideologisk praksis som i sociolingvistikken gerne omtales som *klagetraditionen*. Alle de fremsatte krav om at Danmarks Radio skal vise respekt for sproget ved at rense ud i sprogbrug med bestemte udtaletræk, vidner ikke om megen respekt for lav-københavnsk. Og den kærlighed der er snak om, er af den slags man helst var foruden.

Men det er her man ikke skal tage fejl: Når lav-københavnsk får klagetraditionens kærlighed at mærke, er det fordi lav-københavnsk er en vital sprogbrug, der opleves som et problem, måske endda en trussel – til forskel fra de døde dialekter.

At elske og respektere de døde er ganske ufarligt, og desuden er det som det sig hør og bør. Også *Modersmål-Selskabet*, der kan siges at være klagetraditionens kamporganisation, havde respekten for dialekterne med i sin formålsparagraf da det blev oprettet i 1979:

Modersmål-Selskabets formål er at virke for bevarelse og udvikling af modersmålet som en grundlæggende forudsætning for dansk kultur. Dette formål tilstræbes ved: 1. at vække forståelse for betydningen af en klar, udtryksfuld og varieret anvendelse af sproget i tale og skrift – med respekt for dialekterne. (Modersmål-Selskabet 1980: 178)

Her er byttet rundt i forhold til hvordan terminologien så ud i Grundskolerådets udtalelse i CUR-høringen, men forholdet mellem det efterstræbelsesværdige sprog og dialekterne er det samme. Dialekterne skal respekteres som en slags tilføjelse til det sprog, modersmålet, der skal bevares og udvikles i ”klar, udtryksfuld og varieret anvendelse”. Det interessante at bemærke i vores sammenhæng her er at Modersmål-Selskabet kun siger ”dialekt” når der peges på det ikke-standardsprog der skal respekteres. Her er ikke noget om respekt for ’socialt præget’ sprogbrug.

Oprettelsen af Modersmål-Selskabet i 1979 forstås formentlig bedst netop som en reaktion mod at den nationale offentlighed – nu i første række repræsenteret ved tv-mediet – i stigende grad prægedes af sprogtræk der associeredes med københavnsk arbejderklasse og samfundsideologisk venstreorientering. I sin betretning ved den stiftende generalforsamling (gengivet i selskabets første årbog, Modersmål-Selskabet 1980) sagde selskabets første formand:

Man burde erkende, at det nuværende politiske kaos er forbundet med sprogets forfald, og at man sandsynligvis kan opnå en vis forbedring ved at begynde på det sproglige plan.

Dette var i den tid hvor Erhard Jacobsen og hans forening af *Aktive Seere og Lyttere* (oprettet 1976) mest intenst jagtede røde lejesvende i Danmarks Radio. Favoritskydeskiven var *Børne- og Ungdomsredaktionen*, i hvis programmer de lav-københavnske træk ganske sikkert forekom de aktive voksne lyttere at optræde alt for hyppigt og iørefaldende.

Da Bertel Haarder få år senere overtog Undervisningsministeriet, skrev Mødersmål-Selskabet i sit blad (*Sprog og samfund* 1983/1:2) at "arbejdet [...] synes nu at skulle bære frugt". Og siden vankede der mange skulderklap til Haarder for hans "genopretningsarbejde".

I årene omkring 1990, søsatte Haarder sit *Kvalitetsudviklingsprojekt* (KUP), hvor en række nedsatte udvalg skulle barsle med rapporter der kunne gøre det ud for undervisningsvejledninger. Af rapporterne om hhv. *Mundtlig fremstilling* (MF) og *Sproglig viden og bevidsthed* (SVB) fremgår det klart og utvetydigt at "målet er [...] sproglig tolerance, glæde over og respekt for mangfoldigheden – samtidig med rigssprogsbeherskelse" (SVB:23). Der meldes klart ud at "selv et ret kraftigt dialektpræg bør ikke betragtes som et skoleproblem" (MF:24).

Om den socialt bestemte sprogvariation, derimod, siges det at den er genstand for forholdsvis stor opmærksomhed, og at det har givet anledning til generations modsætninger at lavsociale træk gennem de unges sprogbrug trænger frem i højere miljøer. Problemet diskuteres som et spørgsmål om *distinkthed* i sprogbrugen. Løsningen præsenteres alment sådan her: "Både særsprog og fællessprog har krav på opmærksomhed og respekt; skødesløshed og ligegyldighed må modarbejdes på alle niveauer" (MF:8).

Netop "forståelsesproblemer mellem generationerne" anføres som grund til at "skærpe elevernes opmærksomhed over for sprog og distinkthed", og det siges at "lærerne kan gennem en bevidst praksis bidrage til, at børn og unge ikke havner i en sproglig egocentri, der forøger kommunikationsvanskelighederne i samfundet" (MF:26). Man sidder igen med en klar fornemmelse af at lav-københavnsk, eller nu snarere *ungt københavnsk* – *moderne københavnsk* – betragtes som et samfundsproblem, som skolen bør tage sig af (se mere udførlig behandling i Kristiansen 1993).

Opsummerende kan vi sige at det danske sprogsamfund i den periode hvor dialekterne dør og københavnsk overtager, udvikler en herskende ideologi omkring denne forandringsproces. Ideologien er 'officiel' i den forstand at den fremgår ret eksplicit og klart formuleret i hvad vi kan kalde for den herskende skolepolitiske diskurs, sådan som den kommer til udtryk i dokumenter som CUR- og KUP-rapporterne. I denne diskurs omtales den sproglige variation på

måder der gør det ud for en værdimæssig rangordning: *Rigsdansk* og *dialekt* kan siges at deles om førstepladsen – nok således at rigsdansk har forrang i det offentlige rum, men dialektal sprogbrug skal generelt respekteres og værdsættes og ikke regnes som noget problem. *Københavnsk* er derimod et problem og havner dermed lavere end rigsdansk og dialekt på værdiskalaen.

7 De unges sprogideologi i dag

Om denne offentlige diskurs har nogen betydning for hvordan unge mennesker ser på sprogbrugsvariationen i samfundet, er naturligvis et ganske andet spørgsmål. Lad os kikke på det.

Ved Sprogforandringscentret (DGCSS) undersøger vi hvad der er sket med sprogbrugen fem steder i landet – København, Næstved, Vissenbjerg, Odder og Vinderup – siden de sociolingvistiske undersøgelser der blev foretaget disse steder i 1970'erne og 1980'erne. I 2005–2006 bad vi elever i 9. klasse disse fem steder om at lave deres egen *dialekthitliste* ved at rangordne et antal 'navngivne' måder at tale dansk på. Navnet på den lokale dialekt samt *rigsdansk* og *københavnsk*, indgik alle steder i listen med navne der skulle rangordnes. Derudover var der et varierende antal andre navne der tilsammen kunne siges at dække sprogbrugen i landet som helhed. Resultatet fremgår af Skema 1.

Skema 1: Dialekthitlister fra hvert af de 5 DGCSS-samfund

	København	Næstved	Vissenbjerg	Odder	Vinderup
1	<i>københavnsk</i> 1,57	sjællandsk 1,50	fynsk 2,09	østjysk 2,26	midtjysk 3,00
2	sjællandsk 2,53	<i>københavnsk</i> 2,67	odenseansk 2,09	århøusiansk 2,53	vestjysk 3,52
3	rigsdansk 3,28	rigsdansk 3,72	rigsdansk 3,54	rigsdansk 4,91	rigsdansk 4,86
4	fynsk 4,78	lol-falstersk 4,14	jysk 4,48	<i>københavnsk</i> 5,41	nordjysk 5,01
5	århøusiansk 5,12	fynsk 4,50	sjællandsk 5,00	nordjysk 5,57	århøusiansk 5,56
6	jysk 5,13	jysk 5,39	<i>københavnsk</i> 5,02	vestjysk 5,86	østjysk 5,60
7	bornholmsk 5,59	bornholmsk 6,02	bornholmsk 5,89	sjællandsk 5,95	sønderjysk 6,91
8				fynsk 6,73	fynsk 7,21
9				sønderjysk 7,09	sjællandsk 7,27
10				bornholmsk 8,73	<i>københavnsk</i> 7,63
11					bornholmsk 9,32
	p<0,001 n=135, $\chi^2 = 412$, df=6	p<0,001 n=163, $\chi^2 = 502$, df=6	p<0,001 n=54, $\chi^2 = 151$, df=6	p<0,001 n=172, $\chi^2 = 645$, df=9	p<0,001 n=81, $\chi^2 = 261$, df=10

Signifikantest: Friedman

Det gennemsnitlige resultat synes alle fem steder at være fremkommet i kraft af et og samme princip, hvor stærk 'lokalpatriotisme' kombineres med kendskab til, og accept af, *rigsdansks* specielle status.

Navnet på ens egen dialekt placeres i top: *københavnsk* i København, *sjællandsk* i Næstved, *fynsk* i Vissenbjerg, *østjysk* i Odder, *midtjysk* i Vinderup. Dernæst følger navnet på sproget i den lokale storby de steder hvor der er en sådan: *københavnsk* i Næstved, *odenseansk* i Vissenbjerg, *århusersk* i Odder. Hvis der ikke er en lokal storby, følger i stedet den nærmeste lokale dialekt på andenplads: *sjællandsk* i København, *vestjysk* i Vinderup. *Rigsdansk* følger alle steder på tredjeplads. I København og i Næstved overtrumfer de unges 'lokalpatriotisme' den herskende ideologis nedvurdering af *københavnsk*, men uden for Sjælland havner *københavnsk* signifikant længere ned på listen end de egne lokale sprog og *rigsdansk*.

De holdninger der kommer til udtryk i en sådan rangordningsopgave, er bevidst tilkendegivne: Elverne ved hvad de er med til, de ved at de lægger holdninger for dagen. Eller, om man vil: De ved at de 'konstruerer' et værdihierarki.

Om man skal se deres 'konstruktion' (som den fremtræder i Skema 1) som en simpel reproduktion af den officielle ideologi, kan måske diskuteres, men det kan næppe være tvivl om at det fællesskab i sprogideologi der kommer til udtryk i de ens opbyggede dialekthitlister, først og fremmest er et produkt af de unges erfaringer gennem et ni år langt skoleliv.

Elevernes værdihierarki er i hvert fald ikke i modstrid med den officielle ideologi, og i og med at det er bygget efter det samme princip alle steder, må princippet på en eller anden måde være tilgængeligt i den offentlige diskurs, sådan at det kan udledes og anvendes. Ikke bare *kan* det udledes og anvendes, det *bliver* udledt og anvendt, af unge på 15–16-år, over hele landet. Det siger noget om at denne ideologi ikke bare er tilgængelig, den *sætter sig igennem*.

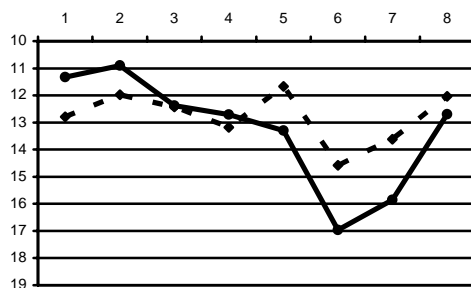
På Sprogforandringscentret har vi imidlertid taget denne problemstilling et skridt videre i et eksperiment som vi kalder for *masketesten*. Inden eleverne lavede dialekthitlister (som omtalt ovenfor), bad vi dem om at vurdere 12 lydindspillede stemmeprøver mht. 8 personlighedstræk. Vurderingerne blev foretaget som afkrydsninger på 7-trinsskalaer med et positivt adjektiv i den ene ende og et negativt i den anden (disse adjektivpar er gengivet i skema 2). De 12 stemmer var ment at skulle repræsentere 3 måder at tale standardsproget på; lad os kalde dem for *aksanger*. Vi har en konservativ aksang (som svarer til betegnelsen *rigsdansk*), en moderne aksang (som svarer til *københavnsk*) og en lokal aksang (som svarer til det *lokale dialektnavn*). De 4 hhv. konservative og moderne stemmer var alle unge københavnere og blev brugt alle 5 undersøgelsessteder. De 4 lokale stemmer der blev brugt i Næstved, var unge fra Næstved; i Vissenbjerg var de 4 lokale stemmer fra Odense, i Odder fra Århus, og i Vinderup fra Holstebro. Eleverne var på dette tidspunkt ikke blevet orienteret om at undersø-

gelsen drejede sig om holdninger til dialekter, og dette gik ikke op for dem. Det vil sige at de vurderinger vi fik på denne måde, er hvad vi kan kalde for *underbevidst* tilkendegivne holdninger, i modsætning til de *bevidst* tilkendegivne holdninger fra dialekthitlisterne. Resultatet ses i Skema 2.

Skema 2: Resultater fra masketesten. Vurderinger af konservativ (hel sort kurve), moderne (stiplet kurve) og lokal (hel grå kurve) i hvert af de 5 DGCSS-samfund.

Enhederne på X-aksen er de 8 vurderingsskalaer, som kan inddeles i 4 'superioritetsskalaer' (1 – 4) og 4 'dynamiksskalaer' (5 – 8). Værdierne på Y-aksen er gennemsnitsværdier på den 'analyseskala' der fremkommer ved at sammenlægge scorer på 7-trinsskalaer for de 4 stemmer der udgør en aksang. Skalaen får minimumsværdi 4 (1 x 4) og maksimumsværdi 28 (7 x 4). Lav værdi (høj placering i figurene) er mere positiv vurdering.

København (N=136)

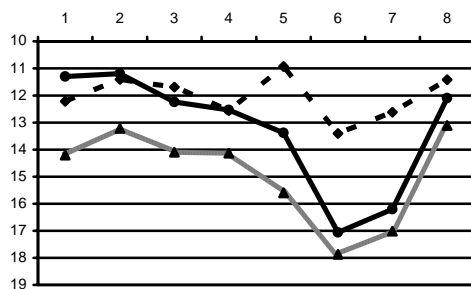
SUPERIORITET

1. klog–dum
2. seriøs–ligeglad
3. målrettet–sløv
4. til at stole på–ikke til at...

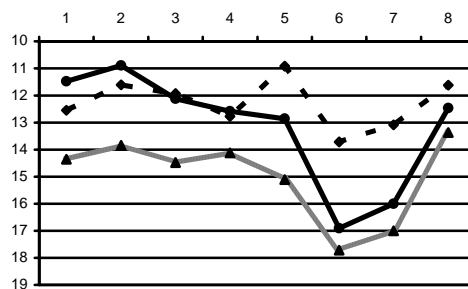
DYNAMIK

5. selvsikker–usikker
6. spændende–kedelig
7. tjekket–utjekket
8. flink–usympatisk

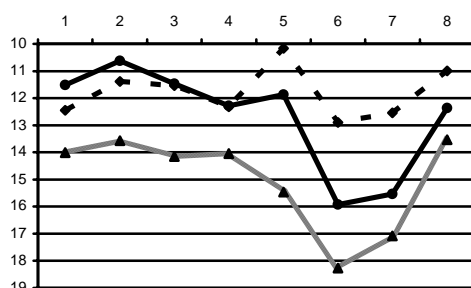
Næstved (N=183)

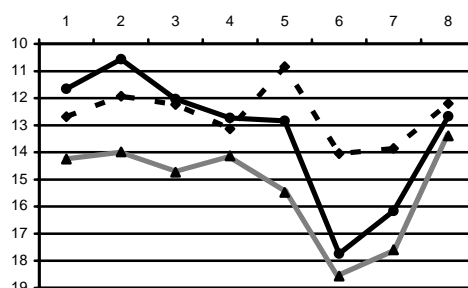
Vissenbjerg (N=54)

Odder (N= 174)

Vinderup (N=85)

Hvad den relative op- og nedvurdering af de tre aksanger angår, er der to ting at bemærke. For det første: at LOKAL (de grønne kurver) nedvurderes på alle skalaer i sammenligning med såvel KONSERVATIV som MODERNE; dvs. at de unge alle vegne uden for København nedvurder det sprog som i de flestes tilfælde er deres eget. For det andet: at KONSERVATIV klarer sig bedre eller lige godt som MODERNE på de fire skalaer til venstre i figurerne (nummereret 1 til 4 på hver figur), mens MODERNE vurderes klart mest positivt på skalaerne til højre (nummereret 5 til 8 på hver figur). På det grundlag taler vi om to vurderingsdimensioner, som vi kalder for hhv. 'superioritet' og 'dynamik'. KONSERVATIV kan godt konkurrere når det drejer sig om 'superiore' værdier (så som 'klogskab', 'seriøsitet', 'målrettethed' og 'pålidelighed'), men har ingen chance mod MODERNE når det drejer sig om at være 'dynamisk' ('selvsikker', 'spændende', og 'tjekket').

Resultaterne de fem steder er så ensartede at man skulle tro det var løgn. Hvordan kan vi forklare og forstå at de underbevidste holdningsmønstre ligner kopier af hinanden på tværs af landet? Hvordan ved de unge på 15–16 år i Næstved, Vissenbjerg, Odder og Vinderup hvordan variationen i københavnsk – KONSERVATIV og MODERNE – vurderes af unge københavnere? Det er i hvert fald ikke noget de lærer i skolen.

Men det må jo have med fælles erfaringer at gøre. Det er svært at få øje på andet end medierne som denne fælles erfaringskilde. At de unges erfaringer med sprog i medierne har indflydelse på deres sprogholdninger, er vel forståeligt nok – men det virker ret uforståeligt at denne indflydelse er af en sådan art at den som gennemsnit producerer nøjagtigt samme vurderingsmønster for 3 aksanger (med 4 stemmer i hver) på 8 skalaer i 5 vidt forskellige lokalsamfund fra København i øst til Vinderup i vest. Det siger noget om at det også for denne værdihierarkisering af sprogbrugen gælder at den ikke bare lader sig udlede, den *sætter sig igennem*.

Ved at sammenligne resultaterne fra de to værdihierarkiseringer fra hhv. dialekttitlisterne og masketesten kan vi pege på to interessante forhold.

Vi kan for det første pege på at den underbevidste rangordning af de tre aksanger vender den bevidst konstruerede rangordning på hovedet (hvad *lokalt dialektnavn*, *rigsdansk* og *københavnsk* angår). Den underbevidste rangordning er i klar modstrid med den officielle sprogideologi. Vi har altså kunnet konstatere to sprogideologiske niveauer hos de unge, og vi kan slå fast at kun det ene – de bevidste tilkendegiversers niveau – ser ud til at være underlagt påvirkning fra den offentligt tilgængelige sprogpoltiske diskurs.

For det andet kan vi pege på at de to ideologiske niveauer synes at have vidt forskellig betydning i forhold til unges sprogbrug. Hvad det *bevidste* holdningsniveau angår, kan vi fastslå at sprogforandring ikke har noget med sprogholdninger at gøre – idet det er det opvurderede *lokale* sprog der er på vej ud, mens det er det nedvurderede *københavnsk* der er på vej ind. Men hvad det *underbevidste* holdningsniveau angår, synes det ikke at være nogen dristig påstand at ideologi – værdier og holdninger – hører med i billedet når vi skal forklare og forstå sprogforandring.

Hvis vi dertil antager, som jeg gør, at det er holdninger og ideologi som er selve drivkraften i sprogforandringsprocesser, er det heller ingen dristig påstand at fremtiden ser sort ud for selv den svageste form for lokalpræg. For jeg understreger: De grå kurver i figurerne i Skema 2 har ikke noget med det traditionelle lokale sprog at gøre. De repræsenterer de lokale unges eget sprog, dvs. københavnsk med en svag lokal farvning væsentligst i form af prosodiske træk.

8 Sociolingvistikens sprogpoltiske morale

Jeg skal afslutte med at pege på hvilke tanker man på grundlag af disse resultater kan gøre sig om sprogpoltikkens vilkår i det danske sprogsamfund af i dag.

Vores måske mest forbløffende fund må siges at være den ensartethed som genfindes i de unges værdihierarkisering af den sproglige variation der udgør deres sproglige dagligdag i deres egne lokalsamfund. Det må betyde at der findes ideologiproducerende instanser og mekanismer i samfundet som virker ensrettede med stor effektivitet. Ikke mindst mønstrene på det underbevidste holdningsniveau kan virke nærmest skræmmende ens. På den anden side, alene det forhold at der tydeligvis findes instanser og mekanismer der har gennemslagskraft, åbner muligheden for at disse kan bruges effektivt til omvendt at bekæmpe ensretningen.

Så det første og helt grundlæggende sprogpoltiske spørgsmål at tage stilling til er naturligvis om man ønsker at fremme ensretningen eller ej.

Hvad enten man svarer ja eller nej til den ideologiske uniformering, skal man i næste omgang gøre sig klart hvad det er man vil påvirke. For de to ideologiske niveauer – det bevidste og det underbevidste – kommer tydeligvis forskelligt i spil afhængigt af hvilken type sprogbrugsrelateret problemstilling det drejer sig om. I forhold til mobberi blandt unge pga. sprog kan det sikkert (eller forhåbentlig) have god opdragende effekt at bevidstgøre om problemet ved at 'italesætte' det. Men den opdragende effekt der kan opnås ved at tale til de unge om utydelig vokaler og afsnubbede endelser, synes lig med nul.

Hvis det er sprogbrugen man gerne 'vil have gjort noget ved', er det det underbevidste holdningsniveau man skal have fat i. Som allerede antydnet kan det næppe være tvivl om at ideologidannelsen her er et produkt af hvad de unge erfarer om sprogbrug og sproglige værdier i medierne. Det er sprogpolitik for medierne der skal tænkes i, og ikke for skolen, hvis man vil påvirke de unges underbevidste holdninger, og derigennem eventuelt deres sprogbrug.

Enhver der tror på den sproglige homogenitets velsignelser, kan roligt læne sig tilbage og slappe af, for medierne sørger i dag for at ensretningen (københav-nifiseringen) fungerer perfekt både mht. de afgørende underbevidste holdninger og den resulterende sprogbrug.

Med den omvendte målsætning ser det anderledes sort ud. Det virker ret utænkeligt at tv-stationer i overskuelig fremtid skulle kunne påvirkes til at indføre en sprogpolitik der tager sigte på at svække ensretningen og styrke mangfoldigheden – ved at ansætte studieværter med henblik på at 'synliggøre' (dvs. vænne folk til at høre) et bredere udsnit af sprogbrugsvariationen end hvad tilfældet er i dag.

Situationen ser ikke anderledes ud når det gælder den offentlige diskurs og den bevidste værdihierarkisering. Hvis man vil fremme positive udsagn – manifest glæde – ved sproglig mangfoldighed, ser det mørkt ud.

Til trods for at 'tale om sprog' utvivlsomt har væsentlige sociale funktioner, er det et relativt uudforsket og dårligt belyst område. Hvorfor er det for eksempel et karakteristisk træk ved det danske sprogsamfund at det er fuldt af sprogskumlere – som ofte påpeget af Jørn Lund:

Det dansk-sproglige selvhad er et stort problem; vi er en nation af sprogskumlere: Unge menneskers sprog opfattes som groft, og udtalen kaldes utydelig, fordi den ikke er som ældre generationers, dialekterne har vi ikke holdt levende, men storby-sprog er nu ikke noget forbillede, i hvert fald ikke bredt københavnsk eller typisk århusiansk. Vi opfatter flere fremmedsprog som kønnere end dansk, og de sprogfor- eninger, der kan holdes i live, er dem, der kræver stilstand. (Lund 2010:87)

Jeg har selv været med til at dokumentere det mangeartede danske sprogskumleri (se fx Kristiansen 1990, 2005). Lad mig blot her nævne som eksempel at da vi for nogle år siden undersøgte sprogholdninger over Øresund, fandt vi at danskerne – og i første række danske studerende – syntes at svensk er et pænere sprog end dansk. En modsvarende relativ nedvurdering af eget sprog fandtes der ikke spor af hos svenskerne (Kristiansen 2004).

Det udbredte sprogsfumleri siger en hel del om klage-traditionens styrke og succes i Danmark. Traditionen har beredvillige 'lejesvende' alle vegne i den sociale og kulturelle elite, der uafbrudt og i al 'uskyldighed' reproducerer de herskende værdiforestillinger.

Som da Modersmål-Selskabet gav sin årlige 'modersmålspris' til Susse Wold og den journalist der interviewede hende til tv-avisen (31. maj 2010), fandt det passende at bruge hende til at give tv-seere i det ganske land et "lille sprogligt serviceeftersyn". De dele der burde udskiftes, omfattede udtryk som *nice* og *herrefedt* (at tale sådan er "utroligt begrænsende") og forkerte vokaler i ordene *meget*, *Danmark* og *Amager*.

Jeg er ret overbevist om at noget lignende ikke kunne finde sted i noget andet land. Det findes passende – og er tydeligvis uproblematisk – at bruge landets public service kanal, og selveste tv-avisen, til et kursus i københavnsk veltalenhed, i det pæne københavnsk, et kursus i hvilke udtryk man ikke skal bruge, og i hvordan vokalerne skal lyde – for at være Modersmål-Selskabets modersmålspris værdig.

Klage-traditionen står i sandhed stærkt. Den står så stærkt at dens måde at tale om tingene på – dens diskurs – gerne *sætter sig igennem* i den offentlige formidling uanset hvad man siger, eller har til hensigt at sige.

Da nogle af mine kollegaer på Afdeling for Dialektforskning for ikke længe siden publicerede en ny netside med mange oplysninger om sprogsituationen i Danmark, herunder mulighed for at lytte til forskellige grader af dialektalt præget sprog, præsterede den engelsksprogede udgave af vores egen Universitetsavisen at bruge de fleste linjer i sin kortfattede omtale på at reproducere de herskende ideer om dansk som et specielt vanskeligt sprog, der er vanskeligt at lære og forstå, ikke bare for udlændinge, men også for danskerne selv. Et sprog fuldt af mærkelige lyde. Her er et udpluk (med mine fremhævelser):

Listen to strange Danish dialects

Click on the link below to listen to all the weird sounds

Try the new Danish map: it tells you where the weirdest sounds are

Denmark is filled up with bizarre language sounds

The Danish language is difficult, but do you know how difficult it can be to understand a Dane?

... someone from South Jutland and someone from Bornholm can only understand each other with difficulty

Impress your Danish friends and roommates with bizarre facts and sounds that are present in this Nordic country

University Post 3.10.2010

Det kedelige er at der ikke er noget som helst mærkeligt, weird og bizart ved denne måde at tale om dansk og danske dialekter på. Dette er business as usual, her sukket med det smil på læben der gør at sprogsकुलरiet glider lettere – og ubemærket – ned.

Sprogglæden er ellers på den officielle dagsorden for tiden, idet Dansk Sprog-nævn, efter regeringsbeslutning, for nylig lancerede en 2-årig kampagne – under mottoet *Gang i sproget*.

Kampagnens mål er at skabe accept af og respekt for forskellige former for sproglig variation, fx dialekt, kunstnerisk sprog, fremmedsprog, ungdomssprog, fagsprog, det talte sprog, det skrevne sprog, tegnsprog osv. Samtidig vil vi formidle forståelse for at en vis standardisering er nødvendig for at opnå en smidig og klar kommunikation.

Kampagnen vil på en underholdende måde illustrere forskellige former for sprogbrug og udvikle danskernes sproglige fantasi og situationsfornemmelse.

Kampagnens hovedbudskab er at:

- * **sproget er vigtigt for os alle**
- * **viden om sproget øger glæden ved at bruge det**
- * **sprog er sjovt**

(fra Sprognævnets hjemmeside, mine understregninger)

'Klar kommunikation' er dette ikke. Hvad er det der skal accepteres og respekteres? Drejer eksemplificeringen sig kun om 'dialekt', eller alle de former for sprog der følger? Og uanset: Hvad vil det sige at acceptere og respektere kunstnerisk sprog, fremmedsprog, osv. Er der nogen der ikke accepterer og respekterer det talte sprog, det skrevne sprog? Mildest talt uklar tale!

Men i sin intention er denne formålsformulering en 'politisk korrekt' repetition af den officielle diskurs som vi har set den udvikle sig og slå fuldstændig igennem fra og med 1960'erne af. Afvigelser fra standardsproget skal accepteres og respekteres, men standardsproget er nødvendigt.

Til det kan jeg kun repetere min egen pointe: Accept og respekt er et spørgsmål om fordeling af 'rettigheder' og 'pligter' hvad offentlig brug angår. En rigtig kampagne til fordel for den sproglige variation måtte i første række dreje sig om brugsrettigheder i medierne, så sprogbrugerne kunne vænnes til at 'lukke op for' anden sprogbrug end københavnsk, som det tales i København. Så længe kun én slags sprog er godt nok i offentligheden, vil alle forpligtelser til at få kommuni-

kationen til at fungere ligge hos afsenderen. Hvis der skal flyttes forpligtelser til modtageren, forpligtelser til at 'lukke ørerne op' for mere end én slags dansk, skal sprogbrugerne vænnes til at høre mange slags dansk.

Faktisk giver formuleringen 'forståelse for at en vis standardisering er nødvendig' indtryk af at standardiseringen er begrænset, og at problemet i det danske sprogsamfund er at selv den begrænsede standardisering ikke accepteres – måske især af de unge. Udtalelser til pressen fra Sprognævsdirektøren underbyggede netop det indtryk:

I dag betyder især de sociale medier, at nye udtryk breder sig lynhurtigt. Dermed er det også lettere at formidle fejl, og det er derfor, vi opfordrer til, at de unge - og alle andre - lige tænker sig om og er kritiske, inden de kaster et engelsk udtryk i grams i et eller andet forum.

(Dansk Sprognævs direktør, Sabine Kirchmeier-Andersen)

Det var også det budskab der generelt slog igennem. Det indtryk man fik ved at følge med i medierne, var at kampagnen var sat i gang for at værne sproget mod det kaos der truer fordi de unge er sprogligt bevidstløse og derfor påvirkes mere end godt er af den sprogbrug der hersker i de moderne elektroniske medier. Kort og godt: De unge bruger for mange engelske udtryk, og begår for mange stavefejl i deres sms-påvirkede skriftsprog.

Kollega Jens Normann Jørgensen forsøgte i den anledning, som så mange gange ellers, at formidle et andet syn på de unges sprogbrug:

De unge har i dag adgang til en bredere vifte af sproglige ressourcer end tidligere tiders unge. Det er almindeligt, at unge bruger ord fra punjabi, urdu, arabisk og så videre og inddrager andre træk fra disse sprog i deres måde at tale på. Danmark er imidlertid et ganske intolerant sprogsamfund. Alle danskere taler københavnsk, den eneste forskel mellem sjællændere, jyder og bornholmere er tonegangen. Derfor kan de unges dynamiske sprogbrug blive det danske sprogs redning fra den ensretning, der ellers har fundet sted siden Anden Verdenskrig.

(Jens Normann Jørgensen i pressen i anledning kampagnen *Gang i sproget*)

Til kampagnens åbningskonference var en række foredragsholdere inviteret til at tale om sprogglæde. Kollega Frans Gregersen var inviteret til at tale om "Sprogglæde set fra lingvistikens synsvinkel". Det burde måske have heddet 'fra sociolingvistikens synsvinkel'. Frans holdt et foredrag som han kaldte "Kom glad med happy new ears", og som han afsluttede med et par Power Point-dias der indeholdt denne opsang:

- * Vi skal blive glattere for de mange måder at tale dansk på, ellers forstener øre-
gangen
 - * Gå i sproglig træning nu – lyt daglig til en ny måde at tale dansk på
 - * Og lad der blive mange flere, så vi bliver vidner til både dialekternes og socio-
lekternes genopstandelse
 - * Vi vil gerne være verdens rigeste samfund. Lad os i hvert fald blive verdens
mangfoldigste sprogsamfund
- (Frans Gregersen i foredraget ”Kom glad med happy new ears”)

Jeg vil afslutte med at slutte mig til kollegaerne. På egne vegne har jeg ingen ambitioner – ej heller illusioner – om at kunne spille en rolle af holbergske dimensioner i det danske sprogs og sprogsamfunds historie. Men jeg mener at sociolingvistikken bør have sådanne ambitioner. Og selv om det ser sort ud her og nu, tror jeg egentlig ikke det er så illusorisk at tænke sig at man omkring år 2300 kan se 300 år tilbage og konstatere at det var i vor tid at standardsprogsideologien og den sproglige ensretning toppede – og begyndte at krakelere. Og at sociolingvistikken bidrog til det.

Note

Jeg vil gerne takke den anonyme fagfælle (FF) der har haft artiklen til vurdering, og som efter sproget at dømme er norsk. FF har indvendinger vedrørende tre problemstillinger som jeg gerne vil præcisere mit syn på.

(1) ”Det københavnske vs. det danske: Artikkelen er Københavnsorientert. (Formuleringane København/københavnsk/københavnner er nemnt over 70 gonger i artikkelen.) Det vert skrive lite om sociolingvistisk forskning *utanfor* København [...]. Det er ikkje meininga å be forfattaren gjere ei kartlegging av dansk sociolingvistik, men den geografiske avgrensinga bør nemnast.”

– Som nævnt i artiklen (der er identisk med den tidsbegrænsede tiltrædelsesforelæsning) er den ikke noget forsøg på at give et billede af dansk sociolingvistik i hele sin bredde, hverken hvad det faglige eller det institutionelle angår (jeg referer til sådanne forsøg: Kristiansen & Jørgensen 1998, Kristiansen & Pedersen 2006). Den afgrænsning der er foretaget i artiklen, drejer det sig ikke om en institutionel afgrænsning til Københavns Universitet – sådan som FF synes at have forstået det – men om en faglig afgrænsning til den problemstilling der handler

om styrkeforholdet mellem dansk 'standardsprog' og forskellige former for 'ikke-standardsprog'. Man fornærmer formentlig ingen ved at hævde at hvad den problemstilling angår, har Københavns Universitet både som undervisnings- og forskningsinstitution spillet en mere fremtrædende rolle, på godt og på ondt, end de andre universiteter. Men vel så vigtigt at understrege, måske især for norske læsere: Når 'København/københavnsk/københavnere' optræder igen og igen, skyldes det at den danske sprogvirkelighed er sådan at styrkeforholdet mellem sproglig 'standard' og 'ikke-standard' handler om danskernes forhold til København, københavnsk og københavnere.

(2) "Forskjellen mellom språknormer/språkhaldningar og språkbruk: Ein premiss hos forfattaren er at ideologi og haldningar er drivkrafta i språkendringsprosesser. Derimot kan det problematiserast korvidt språkbrukarar som vurderer visse språkformer som "betre", *nødvendigvis* vil ta desse "betre" språkformene i bruk, slik ein får inntrykk i siste del av pkt. 7. Der heiter det at den underbevisste språkideologien (knytt til københavnsk) styrer språkbruken, medan den bevisste språkideologen ikkje gjer det. Her er det mange normteoretiske aspekt som kunne ha vore problematiserte, og ein kan ikkje forvente at det skal gjerast i ein slik artikkel, men nokre korte modifiseringar eller problematiseringar hadde vore på sin plass."

– Jeg har for så vidt ikke noget imod at det opfattes som en præmis i mit arbejde at det er 'subjektive faktorer' (ideologi og holdninger) der driver sprogforandringsprocesser. Standpunktet er imidlertid en slutning mere end en præmis i den forstand at det bygger på empiribaseret socialpsykologisk teori – og støttes af vores egne forskningsresultater. Jeg formulerer det gerne sådan at det "formentlig tilhører menneskelivets grundvilkår" (sidst i afsnit 3) at vi mennesker til enhver tid arbejder på at skabe og opretholde et positivt selvbillede, og at dette sker ved at vi som sociale gruppedyr sammenligner og vurderer 'vores egne grupper' med 'de andre' – mht. en masse forskellige træk, afhængigt af kontekst – herunder sprogræk – og at vi altså gør dette på måder så vi selv kommer godt ud af sammenligningen. I konteksten 'dialektmasketest', hvor de unge ved hvad de er med til, giver disse socialpsykologiske processer en generel 'lokalpatriotisme' som resultat. I konteksten 'masketest', hvor holdningstilkendegivelserne er underbevidste, giver den sammenlignende evaluering en generel relativ nedvurdering af de lokale stemmer i forhold til de københavnske.

Intet tyder på at den bevidste opvurdering af det egne lokale sprog styrker brugen af det, så mht. de bevidst tilkendegivne holdninger har FF ret: De "bedre"

sprogformer bliver ikke *nødvendigvis* taget i brug. Derimod svarer det underbevidste holdningsmønster til udviklingen i den sprogbrugsvariation der indgår i de unges dagligdag: Den nedvurderede sprogbrug taber terræn, den ”bedre” sprogbrug vinder frem. Og sådan vil det *nødvendigvis* være – hvis man antager at ’sammenlignende evaluering’ som grundlæggende socialpsykologisk proces går ud på at ’have det godt med sig selv’ (skabe et positivt selvbillede) – og samtidig antager at det er ’subjektive faktorer’ (sammenlignende evaluering) der driver sprogforandringsprocesser. Hvis man derimod mener, og det er muligt at det er derhen FF vil, at sprogbrugsændringer styres af andre faktorer, der ikke har med sociale værdier og vurderinger at gøre, så er det naturligvis rigtigt at opvurdering ikke *nødvendigvis* fører til brug.

Det er bestemt relevant for denne diskussion at William Labov tolker empirien fra sine egne undersøgelser sådan at han i dag klart tillægges sociale vurderinger mindre rolle i sprogforandring end i sine tidlige arbejder. Denne udvikling gælder også Peter Trudgill (se evt. min diskussion af dette i Kristiansen 2010). Det skal desuden understreges at det der er sagt her om hvordan hhv. bevidste og underbevidste holdninger indvirker på sprogbrugsændringerne i samfundet, ikke nødvendigvis gælder alment. Om den forskel overhovedet genfindes i andre sprogsamfund end det danske, og om den i så fald er lige klar, er et empirisk spørgsmål.

(3) ”Den språkpolitiske moralen: I pkt. 8 vert den språkpolitiske moralen tydeleggjort gjennom dekonstruksjonen av den språkpolitiske ideologien og praksisen, og påpeiking av korleis denne ideologien fungerer normerande. Forfattaren avsluttar med å tenkje seg at sosiolingvistikken vil kunne bidra til at den språklege einsrettinga begynner å krakelere. Som lesar av denne artikkelen er det uklart korleis sosiolingvistikken skal kunne bidra til det; i så fall bør forfattaren gjerne poengtere at dekonstruksjon og ideologikritikk kan ha ein slik funksjon. Eit interessant spørsmål i forlenginga her vil vere om ikkje påstanden om at dialektane i overlevert, tradisjonel forstand er ”døde”, vil kunne vere med på å svekkje dialektal variasjon meir generelt.”

– Jeg kan godt se at den afsluttende tanke om sociolingvistikkens mulige rolle i forhold til den sproglige ensretning kommer for brat og uformidlet. Artiklens pointe er jo at standardsprogsideologien og de kræfter der bærer den, står betonen stærkt i det danske samfund. Tanken er ikke at betonen kan bringes til at krakelere ved ideologisk dekonstruktion alene, men at de samfundshistoriske processer som udviklingen af standardsprogsideologien var en del af, ikke længere virker

på samme måde i vor tid. Hvor udviklingen af bogtrykkerkunsten og nationalstaten skabte en offentlighed baseret på sproglig ensretning og forestillingen om et 'bedste sprog', synes det at være et ret åbent spørgsmål hvordan sprogbrug og sprognormer vil udvikle sig i den form for mediebaseret og transnational offentlighed vi kalder for 'senmodernitet' og 'globalisering'. Det er meget tænkeligt at de samfundshistoriske processer af såvel teknologisk som politisk-økonomisk art i dag virker sprogligt de-standardiserende, og at de i fremtiden vil styrke den sproglige mangfoldighed. Sociolingvistikken hører med i dette billede, både hvad angår disciplinens fremkomst og dens frigørende perspektiv. Disciplinen har skabt teorier og metoder der gør det muligt at beskrive og forklare sprogbrugs vilkår – og dermed at skabe den form for metasproglig bevidsthed der skal til hvis samfundets institutioner, herunder ikke mindst lydmedierne, skal udvikle en sprogpolitik der lader den sproglige mangfoldighed komme til orde i offentligheden.

FF antyder at bare det at snakke om at de traditionelle dialekter er "døde", i sig selv kan bidrage til at svække dialektal variation mere generelt. Det er et synspunkt jeg har svært ved at forstå. Min hensigt er i hvert fald den modsatte. Når jeg siger at de traditionelle dialekter dør – og er døde i den forstand at de ikke længere overføres som brugssprog til de opvoksende generationer – er det dels fordi det er *sprogvidenskabeligt rigtigt* (alle undersøgelser viser det; det er ikke en "påstand"), men jeg siger det også og ikke mindst fordi det er *sprogpolitisk vigtigt* at sige at det er det der sker. For hvis målet netop er at modvirke ensretningen, er det nødvendigt at udbrede en bedre forståelse af drivkræfterne bag ensretningen. Så skal det fortælles *hvorfor* de traditionelle dialekter dør; så skal det fortælles at det skyldes holdninger (hvis man altså er med på det, jf. diskussionen under pkt.2 ovenfor), og at det er holdninger vi på en eller anden måde skal have ændret hvis vi i fremtiden skal stanse ensretningen og sikre mangfoldigheden bedre livsvilkår.

Litteratur:

Baumann Larsen, Mogens 1972: Introduktion til sociolingvistikken. *NyS* 4. 3–17.

Baumann Larsen, Mogens 1974: Om sproglige gruppenormer. Frans Gregersen m.fl. (red.). 164– 171.

Brink, Lars & Jørn Lund 1975: *Dansk Rigsmål. Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København I–II*. København: Gyldendal.

- CUR-bilag 345, 1979: *Modersmålsundervisning. Overvejelser, der danner baggrund for CUR's arbejde med mål og indhold i modersmålsundervisningen i vore uddannelser*. København: Det centrale Uddannelsesråd. Arbejdsgruppen vedr. forberedelse af modersmålsopgaven.
- CUR Arbejdspapir nr. 4 1981: *Synspunkter på modersmål og modersmålsundervisning*. København: Det centrale Uddannelsesråd. Modersmålsopgaven.
- CUR Afsluttende redegørelse 1982: *Modersmålet i uddannelserne. Hvilke mål? Hvilke vilkår?* København: Det centrale Uddannelsesråd. Modersmålsopgaven.
- Diderichsen, Paul 1965: Godt og dårligt Sprog. *Meddelelser fra Dansklærerforeningen* nr. 3, 1965 [publiceret første gang 1947].
- Diderichsen, Paul 1968: *Sprogsyn og sproglig opdragelse*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Gregersen, Frans 1991: *Sociolingvistikens (u)mulighed. Videnskabshistoriske studier i Ferdinand de Saussures og Louis Hjelmslevs strukturalistiske sprogteorier I–II*. København: Tiderne skifter.
- Gregersen, Frans 2009: *Københavnsk sociolingvistik. Festskrift til Frans Gregersen på 60-årsdagen*. [Redigeret af Tore Kristiansen, Jens Normann Jørgensen & Inge Lise Pedersen]. Oslo: Novus Forlag.
- Gregersen, Frans m.fl. (red.) 1974: *Klassesprog. Sociolingvistik og uddannelse – en antologi*. København: Borgen/Basis.
- Gregersen, Frans & Inge Lise Pedersen (eds.) 1991: *The Copenhagen study in urban sociolinguistics. Copenhagen*: C. A. Reitzel.
- Gudiksen, Asgerd m.fl. (red.) 2009: *Dialektforskning i 100 år*. København: Københavns Universitet.
- Gutt, Armin & Ruth Salfner 1971: *Sozialisation und Sprache. Didaktische Hinweise zu emanzipatorischer Sprachschulung*. Frankfurt a. M.
- Gutt, Armin & Ruth Salfner 1976: *Sprogskoling*. København: Gyldendal.
- Hermann, Jesper & Frans Gregersen 1978: *Gennem sproget. Om undersøgelse af sprogbrug i samfundet*. København: Gyldendal.
- Jørgensen, J. N. 2008/2010: *Languaging. Nine years of poly-lingual development of young Turkish-Danish grade school students I–II*. [Copenhagen Studies in Bilingualism, The Køge Series Vol. K15 and K16]. Copenhagen: University of Copenhagen, Faculty of Humanities.
- Kristiansen, Tore 1990: *Udtalenormering i skolen. Skitse af en ideologisk bastion*. København: Gyldendal.

- Kristiansen, Tore 1993: Sidste nyt fra kampen mod de unge tunger. Karen Risager, Anne Holmen & Anna Trosborg (red.): *Sproglig mangfoldighed – om sproglig viden og bevidsthed*. Udgivet af ADLA (Foreningen for anvendt sprogvidenskab i Danmark). 88–97.
- Kristiansen, Tore 2004: Sprogholdninger over Øresund. *Danske Talesprog* 5. 161–184.
- Kristiansen, Tore 2005: Fald og fortrydelse – en nordmands beretning om danskhed i sproget. Torben Fledelius Knap, Morten Nielsen & Jacob Pinstrup (red.): *Hvad ER så danskhed?* Højbjerg: Forlaget Hovedland. 162–188.
- Kristiansen, Tore 2009: Mig og de danske dialekter: En fortælling om baggrunden for mine fortællinger. Asgerd Gudiksen m.fl. 149–169.
- Kristiansen, Tore 2010: Attitudes, ideology and awareness. Ruth Wodak, Barbara Johnston & Paul Kerswill (eds.): *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE, 265–278.
- Kristiansen, Tore & Jens Normann Jørgensen 1998: Sociolinguistics in Denmark. *Sociolinguistica* 12. 230–250.
- Kristiansen, Tore & Inge Lise Pedersen 2006: Sociolingvistik. *NyS* 34–35. 217–267.
- KUP-rapport nr. 7 1991: *Mundtlig fremstilling. Undervisningen i mundtlig fremstilling i det danske uddannelsessystem. En beskrivelse og vurdering af mål og indhold*. København: Undervisningsministeriet.
- KUP-rapport nr. 16 1992: *Sproglig viden og bevidsthed. Undervisningen i sproglig viden og bevidsthed i det danske uddannelsessystem*. København: Undervisningsministeriet.
- Lund, Jørn 2010: *Lært. Erindringer 1960–1990*. København: Gyldendal.
- Milroy, James & Lesley Milroy 1985: *Authority in Language. Investigating Language Prescription & Standardisation*. London: Routledge.
- Modersmål-Selskabet 1980: *“Vort modersmål er...”* København: Modersmål-Selskabet.
- Pedersen, Inge Lise 2009: *Fra folkemål til multietnolekt – og 23 andre artikler inden for nordisk dialektologi, sociolingvistik og sproghistorie. Et udvalg af artikler fra Inge Lise Pedersens forfatterskab redigeret af Frans Gregersen og Tore Kristiansen i anledning af hendes 70 års fødselsdag 5. juni 2009*. Oslo: Novus.
- Projekt Skolesprog 1979: *Skoledage I-II*. København: GMT og Unge Pædagoger.
- Wille, Niels Erik & Peter Harms Larsen 1978: Introduktion til pragmatik og pragmatisk analyse. *NyS* 9 [genoptryk fra *NyS* 2, 1970].

Tore Kristiansen
Professor
Nordisk Forskningsinstitut
&
Sprogforandringscentret (DGCSS)
Københavns Universitet
tk@hum.ku.dk